

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА
БЕЗПЕКИ

Кафедра практичної психології

**«ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА МОРАЛЬНИХ
ПЕРЕКОНАНЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ»**

кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
4 курсу заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»
Вікторії КУЙБІДИ

Науковий керівник:
старший викладач
кафедри практичної
психології
Вікторія БАГРІЙ

Рецензент:
канд.псих.наук, доцент
Ольга БОРИСЮК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
« ____ » _____ 2025 р., протокол № ____
Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, професор
_____ **Євген КАРПЕНКО**

**Львів
2025**

Куйбіда В. В. Психологічна структура моральних переконань майбутніх психологів

У роботі розкрито зміст та суть моральної свідомості, а також роль та місце моральних переконань у професійній діяльності майбутнього психолога. Фундаментом майбутніх психологів є духовність та моральність, як найважливіший елемент гармонійного розвитку особистості, потенційна можливість запоруки результативності праці та вищі цінності буття особистості в середовищі. Емпірично досліджено психологічну структуру моральних переконань майбутнього психолога. Формування внутрішніх моральних переконань закладаються не, лише, загально прийнятими нормами та правилами моралі, а й розвитком інтелекту, волевих зусиль, емоцій та розвитку морального «Я», яке формується протягом усієї практичної діяльності психолога.

Ключові слова: студент, моральні переконання, моральна свідомість, психолог.

Kuybida V. V. Psychological structure of moral beliefs of future psychologists.

The work reveals the content and essence of moral consciousness, as well as the role and place of moral beliefs in the professional activities of a future psychologist. The foundation of future psychologists is spirituality and morality, as the most important element of the harmonious development of the personality, the potential possibility of a guarantee of labor effectiveness and the highest values of the individual's existence in the environment. The psychological structure of the moral beliefs of a future psychologist is empirically studied. The formation of internal moral beliefs is laid not only by generally accepted norms and rules of morality, but also by the development of intelligence, willpower, emotions and the development of the moral "I", which is formed throughout the entire practical activity of a psychologist.

Key words: student, moral beliefs, moral consciousness, psychologist.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. МОРАЛЬНІ ПЕРЕКОНАННЯ В СТРУКТУРІ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.....	7
1.1. Зміст та суть моральної свідомості.....	7
1.2. Роль та місце моральних переконань у професійній діяльності майбутнього психолога.....	14
Висновок до розділу I.....	23
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ МОРАЛЬНИХ ПЕРЕКОНАНЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	25
2.1. Характеристика вибірки і методів дослідження.....	25
2.2 Інтерпретація результатів емпіричного дослідження	29
Висновок до розділу II.....	36
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ВСТУП

Актуальність дослідження. Особливого значення набуває системна криза, яка охопила наше суспільство, тому проблема морального становлення та розвитку майбутніх психологів залишається актуальною в сучасних умовах. На жаль, середовище змінює пріоритети, а з ними і змінюються людські цінності, моральні ідеали, потреби, які зазвичай здавались вищими над матеріальними. Однак, останнім часом матеріальне бере верх над моральними переконаннями та суттєво погіршує моральні взаємини серед людей, зростає цинізм, жорстокість, агресивність, невміння та небажання розуміти один одного замість того, щоб проявити емпатію, повагу, справедливість чи толерантність тощо. На жаль, ці риси моральних переконань все рідше можна зустріти у проявленні людської поведінки, натомість, ми зустрічаємо цинічні та агресивні поведінки, які демонструються у сучасних ЗМІ. Тому, висвітлена проблема набуває особливого значення, не лише серед людей, а й стає глобально значиною та усвідомленою у багатьох країнах та народах.

Фундаментом майбутніх психологів є духовність та моральність, як найважливіший елемент гармонійного розвитку особистості, потенційна можливість запоруки результативності праці та вищі цінності буття особистості в середовищі. Так, як розвиток моральних переконань особистості спрямований на добро та доброчинність, здатність діяти за постулатами добра та власної ініціативи, враховувати людський фактор та не приймати корисливі рішення.

Психологія, філософія, етика та педагогіка це науки, які неодноразово звертались до висвітлення проблеми формування моральної свідомості та морального виховання особистості. Не зважаючи на численні дослідження з даної проблематики реальності сьогодення дають розуміння того, що потрібно

шукати нові аспекти та зосереджувати увагу на природі моральних переконань у співвідношенні до умов сьогодення та можливостей особистості майбутнього психолога, адже він виступає рушійною силою у розвитку сучасного суспільства української студентської молоді.

Отже, актуальність нашої теми у тому аби визначити, які моральні переконання потрібні майбутньому психологу для більшої ефективності його професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – моральні переконання.

Предмет дослідження – особливості психологічної структури моральних переконань майбутніх психологів.

Мета дослідження – теоретично вивчити та емпірично дослідити психологічну структуру моральних переконань майбутніх психологів.

Відповідно до мети ми визначили такі **завдання**:

1. Проаналізувати зміст та суть моральної свідомості;
2. Охарактеризувати роль та місце моральних переконань у професійній діяльності майбутнього психолога;
3. Здійснити емпіричне дослідження та описати інтерпретацію результатів.

Теоретичною основою дослідження стали поняття, які вивчалися дослідниками з проблем виховання моральної свідомості та її окремих складових (В.О. Василенко, О.Г. Глущенко, В.Н. Мясищев, Н.Є. Фокіна та ін.), розкрили закономірності формування моральних знань (О.С. Богданова, О.В. Гудима, И.С. Мар'єнко, Л.І. Рувинський та ін.), були досліджені особливості формування та розвитку моральних переконань (М. Й. Боришевський, В. В. Драченко, І. М. Краснобаєв, та ін.), проблеми моральної свідомості (Ж. Піаже, Л. Колберга).

Теоретичне значення дослідження полягало у систематизації та узагальненню розуміння структури моральних переконань, які визначають та впливають професійну діяльність майбутніх психологів.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що дані емпіричного дослідження можуть бути використані для науково-педагогічних працівників у роботі із студентами-психологами для формування ефективної структури моральних переконань для майбутньої професійної діяльності.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс методів: теоретичні – узагальнення, аналіз, синтез, програмування, систематизація, моделювання; емпіричні – методика «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан», методика «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова», методика «Оцінка рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)»; статистичні – описова статистика.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до них і загальних висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I. МОРАЛЬНІ ПЕРЕКОНАННЯ В СТРУКТУРІ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

1.1. Зміст та суть моральної свідомості

Зародки структури моральної свідомості з'явилися ще у давнині та склалися із таких трьох елементів: моральна свідомість, яка містить у собі переконання, мотиви та цінності, діяльність та відносини, що пов'язують їх. Райншбург Й. дотримується даної теорії та розділяє моральну свідомість на два компоненти: моральну свідомість (наші знання про мораль та сприйняття моральної поведінки) та моральна поведінка. Автор зазначає, що не завжди ці два компоненти можуть відповідати один одному [27].

Існує безліч поглядів щодо основних елементів моральної свідомості. Одні дослідники вважають, що основними елементами моральної свідомості є ціннісні орієнтації та поняття про обов'язок, так званий, наказ моралі, інші, що мораль містить моральні якості особистості, чесноти, рівень досягнення щастя, любові та вчення про сенс життя.

Рівень розвитку моральних почуттів особистості характеризує моральну культуру самої людини: її почуття любові, співчуття, сором, совість тощо.

Моральна свідомість у психології трактується, як процес засвоєння людиною моральних норм, їх узагальнення, засвоєння та формування внутрішній моральних установ. Психологи розділяють думки щодо розвитку моральної свідомості так, як особистість визначає послідовне засвоєння прикладів, які наведені в моральних нормах, принципах, ідеях у поведінці конкретних людей [20].

Моральна самосвідомість виконує функцію механізму соціального регулювання, дає можливість особистості оцінити свої власні та чужі вчинки, бо являє собою життєво-практичний та історичний досвід.

Відрізняється моральна самосвідомість від форм духовної культури шляхом наведення на загальноприйняті норми, поняття добра і зла, принципи, ідеали, рівень справедливості та честі тощо.

У наукових джерелах існує типологія типів особистості в контексті дослідження проблеми моралі та моральності, яка розкриває суть природи та мотивації вчинків людей. При цьому слід врахувати, що не має чистих типів, а можуть поєднуватись риси кількох типів у одній особистості. Розглянемо їх [16]:

1. «Споживацький» тип. Представники даного типу безкорисливі морально, сподіваються знайти у моралі життєву «цукерку», від чого і походить ця назва. Для такої людини основним та єдиним мотивом поведінки є користь, відповідно у моральних вчинках вона вбачає різновид корисності. Моральні вчинки повинні вести особистість до досягнення мети на успіх, здобуття всяких благ та кінцевим результатом має бути щастя. Головна цінність цього типу моральної особистості – прагнення до щастя, а мотив – користь, орієнтаціями якої є активність, соціальність, індивідуалізм.

2. «Конформістський» тип. Почуття спільності з навколишнім середовищем – головна цінність цього типу. Соціальна група виступає джерелом моральних уявлень та норм. Людина виростає чудово вихованою тоді, коли вона росла в оточенні високих вимог до поведінки, навіть, в умовах із зайвою строгістю. Головний мотив «конформістського» типу – бути, як усі, а щастя вбачає у пристосуванні до загальноприйнятих цінностей, які слугують до кращого морального вдосконалення. Відповідно, у таких поколіннях існують сталі традиції та стійкі погляди щодо виховання. Щодо свідомості, то представники цього типу, пасивні адже звиклі до того, що вироблені норми задовго до них, але проти це все за критерій моральності мають вчинок. Кордон між моральним та звичним може бути дуже нестійким

так, як поведінка прописана звичаєм, а головна цінність «конформістського» типу – колективне щастя. Непохитна віра в основи моралі, яка лежить в основі соціальної орієнтації на справу, любові до традицій та бажання діяти, як «усі».

3. «Аристократичний» тип. Такий тип моральної особистості завжди протистоїть правилам та умовам суспільства, якщо вони суперечать її совісті. Мораль такої особистості дивна та несхожа на інших, адже індивід, за часту, має асоціальну поведінку. Орієнтація індивідуальна так, як особистість заявляє про свою автономію моралі, самозаконодавством волі та свободу вибору.

4. «Героїчний» тип. Представники дано типу головну ідеологію вбачають у пошуку справедливості. Сенс життя та щастя – це боротьба за справедливість та свободу. «Героїчний» тип – це люди, які служать суспільству, цікавиться перспективними завданнями та соціально орієнтована особистість. Ідеалом справедливості виступає те суспільство до якого прагне «героїчний» тип.

5. «Релігійний» тип. Сенс життя виступає головною моральною цінністю. Вторинними «релігійний» тип моральної особистості вважає всі ідеали, принципи та норми. Від цього виходить почуття своєї не випадковості в світі та у бутті загалом. Даний тип являється активною особистістю, яка вважає світ невинним, тому прагне вийти за його межі морального та керується переживаннями цінностей вищого порядку [16].

Ж. Піаже та Л. Колберг розробили концепцію когнітивного конструктивізму моральної свідомості, яка займає провідне місце у психології морального розвитку. Головна увага приділена моральним судженням та моральному мисленню, які виступають критеріями рівня розвитку моральної свідомості.

Головний посил теорії Ж. Піаже закладався у тому, що рівень розвитку мислення визначає рівень розвитку моральних суджень дитини. Автором виділено дві стадії морального розвитку дитини [29]:

1. Гетерономна мораль. Всі моральні судження формуються в рамках визнання влади та авторитету дорослого, а дитина виступає, як об'єкт регуляції. Вимоги, які висуває дорослий по відношенню до дитини справедливі та за умов їх порушення передбачено покарання. При порушенні до уваги не приймаються почуття, мотиви та умови вчинку;

2. Автономна мораль. На цій стадії відносини з дорослим рівноправні. Дитина, як суб'єкт саморегуляції приймає відповідальність за свої вчинки та при цьому враховує мотиви, наміри та учасників ситуації.

Американський психолог Л. Колберг досліджував рівні розвитку моральної свідомості використовуючи такі показники, як почуття, потреби, мотиви, знання, переконання. Вчений виявляв ці показники при дослідженні моральних суджень. В результаті досліджень Л. Колберг виділив шість стадій розвитку моральної свідомості особистості, які об'єднав у три рівні (кожен рівень має дві стадії) [17]:

1. Доморальний рівень. Людина враховує у своїй поведінці прийнятні в суспільстві правила та норми, які дають розуміння поняттям добра і зла. При цьому особистість орієнтується, лише, на власні фізичні та гедоністичні (задоволення/незадоволення) наслідків виконання дій (покарання, заохочення тощо), а також на авторитетів (владу), яка встановила ці норми та правила:

Стадія 1. Орієнтація людини направлена на підпорядкування та покарання, дії самооцінюються, як позитивні або негативні, залежності від того чи заохочено людину, чи покарано;

Стадія 2. Наївно інструментальна орієнтація. Виправданою вважається така моральна дія, яка може зумовлювати задоволення потреб, як індивіда, так і інших людей. Взаємодія розцінюється, як ринковий обмін «ти – мені, а я – тобі».

2. Конвенційний рівень. Поведінка людини підпорядковується прийнятим моральним вимогам і прагне відповідати моральним очікуванням соціуму (сім'ї, колективу, організації, нації тощо):

Стадія 3. Орієнтація та еталонний взірець «хорошого хлопця» чи «хорошої дівчини», який існує у певній групі.

Стадія 4. Орієнтація на вимоги «порядку та закону». Людина виконує свої обов'язки та обіцянки, поводить ся тільки так, а не інакше, контролюючи виконання встановленого порядку заради самого порядку.

3. Автономний чи принциповий рівень. Людина виявляє та встановлює для себе універсальні моральні цінності, які є правильні не дивлячись на те, яка це група людей підтримує їх та які у них взаємини між ними:

Стадія 5. Орієнтація людини на внутрішню систему принципів, соціальну домовленість, яка зумовлена офіційно прийнятими суспільством принципами моралі.

Стадія 6. Мораль людини визначається автономними універсальними етичними принципами справедливості, віри, добра та краси тощо [17].

Отже, переглянувши стадії та рівні розвитку моральної свідомості, можна підсумувати те, що на доморальному рівні людині властиво виконувати вимоги маючи побоювання щодо покарання. На конвенційному рівні особистість дотримується моралі через намагання належати до групи та суспільства загалом, відповідаючи при цьому їх вимогам, де основною метою є самозбереження. На автономному рівні людина обирає добровільно моральну поведінку так, як має переконання та погляди, що її життя має відповідати самоприйнятим нормам. Мається на увазі те, що на цій стадії формуються моральні принципи, виконання яких забезпечує людська совість, без врахування зовнішніх обставин та міркувань розуму.

Чотири критерії когнітивного підходу, щодо періодизації морального розвитку:

1. Якісно виділені різні стадії мислення;
2. Незмінний порядок стадій, культурний фактор внутрішньо, лише, може прискорити або сповільнити розвиток, проте не може вплинути на послідовність стадій;

3. Збереження структурності та цілісності стадій (принципи мислення поширюються на усі проблемні ситуації);

4. Ієрархічна будова стадій [11].

Концепція Піаже-Колберга залишається теоретичною основою морального виховання та освіти, попри ряд крики цих положень.

Емпатійний підхід К. Гілліган [13] став альтернативою нормативного когнітивного підходу. Основою принципу турботи являється емпатична орієнтація на почуття, потреби та переживання іншої людини. Нормативні типи (установка на дотримання принципу справедливості прав усіх людей) та емпатійні (установка на турботу та реальне благополуччя конкретної людини) автор визначає із положення про існування стійких типів моральної орієнтації, які спричинені соціальними установками особистості. Дослідник вважає за доцільне розмежовувати ці типи орієнтацій за статтю так, як нормативний тип більше притаманний чоловікам, а емпатійний для жінок. Вирішення моральних дилем відбувається у рамках моральної орієнтації, тому і пояснює співвідношення у вирішеннях та обґрунтуваннях гіпотетичних та реальних дилем.

Розглянемо три рівні морального розвитку за К. Гілліган характерних для жінок:

1. Самостурбованість (орієнтація тільки на тих, хто зможе задовільнити власні потреби особистості);

2. Самопожертва (задоволення власних потреб відбувається тільки тоді, коли задоволені потреби інших);

3. Самоповага (за основу прийняття рішень береться усвідомлений самостійний вибір, який орієнтується на свої потреби або потреби іншого) [24].

Справедливість та турбота – це системи координат, які відповідають названим рівням розвитку моральної свідомості, яку окреслив Л. Колберг та відображають загальну логіку морального розвитку особистості. Новизною у

теорії К. Гілліган було те, що наміри та результати моральної дії особистості розглядаються у єдності.

Три види атрибутивних процесів та прийняття рішення включає у себе когнітивну складову альтруїстичної поведінки робота Н. Айзенберга [22]

Виділено такі атрибуції:

- сприймати людей «хорошими», а себе «добрим»;
- благо та користь іншим сприймається як турбота та усвідомлення альтруїстичних мотивів своєї поведінки;
- об'єктивна необхідність допомогти означає оціни потреби іншої людини в допомозі.

Альтруїстичну поведінку можна розглядати, як таку, що: послідовна у соціально-когнітивних операціях та може включати у себе облік погляду іншого та децентрацію; оцінити здатність людини самостійно вирішувати проблему або вирішувати проблему з допомогою іншої людини; емпатія основа у формуванні мотивації альтруїстичної поведінки; оцінити власні можливості щодо надання допомоги; планування альтруїстичного вчинку у процесі міжособистісної взаємодії.

Розглянемо п'ять стадій періодизації розвитку просоціального мислення за Н. Айзенберг [15]:

1 стадія. Гедоністична орієнтація в основі якої свої інтереси, а не моральні норми. Людина бачить прямий вииграш для себе у тому, що надає допомогу іншому та має можливість встановити бажані соціально мотивовані відносини, які передбачають емоційне ставлення до партнера, який потребує матеріальної допомоги. Основні представники даної стадії – це дошкільнята та молодші школярі;

2 стадія. Особистість орієнтується на потреби інших, навіть, якщо ці потреби суперечать власним інтересам. Врахування потреб інших здійснюється без співпереживань та виявлених вербальних підтримок, симпатій. Основні представники даної стадії – це дошкільнята та молодші школярі;

3 стадія. Людина на даній стадії орієнтована на одобрення та думку інших. Перед особистістю постає вибір поведінки (просоціальна або его-орієнтована) в залежності від того, який стереотип поведінки їй притаманний: «правильна-неправильна» поведінка, «хороша-погана» людина тощо. Основні представники даної стадії – молодші школярі, підлітки та юнаки;

4а стадія. Орієнтація рефлексивно-емпатична в основі якої лежить емпатія до позиції потребуючої людини або на почуття провини щодо наслідування емоційного відношення до наслідування моральних норм. Основні представники даної стадії – більшість підлітків та юнаків, проте і можуть зустрічатись у молодших школярів;

4б стадія (перехідна). В основі морального вибору лежить інтеріоризований компонент, хоча не завжди він може усвідомлюватися особистістю щодо цінностей, моральних норм та уявленні про несення відповідальності прийнятим нормам та захист прав особистості у суспільстві. Основні представники даної стадії – частина підлітків, юнакам та дорослим;

5 стадія. Моральний вибір ґрунтується на основі усвідомлюваних інтеріоризованих цінностях, нормах, уявленнях про відповідальність, рівності та правах усіх людей. Важелем регулювання моральної поведінки виступає самоповага особистості, яка здійснює вплив на ціннісно-нормативну сферу [15].

Слід зауважити, що концепція Н. Айзенберг [23] побудована на динаміці розвитку просоціальної поведінки та виступає перехідним елементом при моральному виборі в ранньому дошкільному періоді (орієнтація на соціальне схвалення прийняття соціальних норм), молодшому шкільному віці (орієнтація на цінності обов'язку та відповідальності) та підлітковому (благополуччя суспільства). В основі розвитку морального вибору лежать емпатія, децентрація та рефлексія.

Таким чином, проаналізувавши наукову літературу можна дійти висновку про те, що моральна свідомість являється багатогранним поняттям

та містить у собі наступні елементи: принципи, норми, розмежування та розуміння понять добра і зла, моральний та громадський ідеал, справедливість тощо. Всі ці елементи людина освоює та формує у собі протягом життя здійснюючи взаємодію з соціальними інститутами та аналізуючи суспільний досвід вона має змогу формувати у собі базові погляди, ідеали, переконання та принципи.

1.2. Роль і місце моральних переконань у професійній діяльності майбутнього психолога

Моральні переконання психолога відображають його особистісне ставлення до інших людей, до рідної земні, до суспільства та до себе загалом. В основі цих переконань закладені основні критерії добра та зла, духовні цінності, моральні норми, принципи, ідеали, поняття, оцінки, які тісно взаємодіють з мотивами та потребами для забезпечення спрямованості свідомості особистості на досягнення вищих моральних цілей. Дотримуючись моральних переконань особистість сприймає це, як моральний обов'язок, який може коригувати совість та механізм внутрішнього свідомого самоконтролю.

Характерна особливість студентського віку – це орієнтація на майбутнє, яке стимулює юнаків до активності у різних сферах, зокрема у професійному розвитку та самовладання, створюючи загальний позитивний настрій.

Моральні переконання майбутніх психологів можна розглядати, як особистісно значущі, автономні, індивідуально смисложиттєві, стійкі моральні утворення тощо [25]. Ці поняття та установки дають можливість студентам здійснювати оцінку власного життя та життя інших людей, відстоювати власні моральні переконання та позиції, здатність розуміти сенс професійної діяльності в контексті життя, діяти совісно не зважаючи на зовнішні обставини, розуміти, що несуть відповідальність за життя іншої людини, бути чуйними, толерантними та доброзичливими по відношенню до клієнтів, бути спроможними у підборі морально обґрунтованих методів та

способі психологічної роботи, вміння відстоювати власну честь та гідність, чітко усвідомлювати свої права, обов'язки, дотримуватись своїх переконань та ідей тощо.

Розглянемо чинники [6], компоненти та види моральних переконань майбутнього психолога, які мають свою модель. До основних чинників розвитку моральних переконань психолога відносять зовнішні (релігія, наука, мораль, мистецтво, педагогіка, особливості сімейного виховання, організація освітнього процесу у школі та у вищих навчальних закладах освіти, ЗМІ та референтні групи) та внутрішні умови (потреба, мотивація, професійна спрямованість особистості, активність та соціальна зрілість тощо).

До елементів мотиваційно-потребового компоненту моральних переконань [11] відносять самореалізацію, самовдосконалення, розвиток себе як професіонала, прагнення ідентичності, пізнання себе та світу загалом, інтереси, мотиви, переконання, які сприяють становленню власних, стійких моральних переконань майбутнього психолога.

За умов наявності у особистості відповідних потреб розвиваються стійкі особистісні моральні переконання майбутніх психологів та людини загалом. Вчені констатують те, що розвиток потреб відбувається від найнижчого до найвищого, завдяки чому відбуваються зміни в свідомості та самосвідомості особистості, серед таких потреб виділяють: самореалізацію та самовдосконалення себе як особистість професіонала [19].

Особливе місце у розвитку моральних переконань майбутнього психолога належить потреба у постійному самовдосконаленню, достатньо розвинених механізмів саморегуляції, які зможуть забезпечити здатність якнайточніше зробити актуальним та реалізувати свій потенціал [9].

Людина з сталими моральними переконаннями активно закріплює моральний початок у повсякденному житті, ставленні до себе та інших людей, а також розуміє якого вирішального значення має усвідомлюваність моральності у взаємовідносинах з людьми та у розвитку суспільства гуманістичних ідей. З позиції моральності ми оцінюємо, чим та як керується

людина, її поведінка та мотиви потреб. Згідно теорії Маслоу А. [28], впливають на поведінку людини потреби, які знаходяться на верхівці піраміди, лише після того, як задоволені потреби нижчих щаблів. Таким чином, базовими є фізіологічні потреби, після чого йде потреба у захисті, безпеці, задовільнити яку може розвиток потреби належності та любові (хороше ставлення, емоційні контакти, любов, прийняття суспільством, спільнотою чи групою тощо). Задовільнивши три згадані потреби у особистості розвивається самоповага, яка поступово перетворює людину на творчу особистість, яка здатна піклуватись про інших людей та нести користь на благополуччя суспільства. Ось тоді людина досягає стадії самоактуалізації, яка слугує самореалізації.

Людина здатна задовільнити ту чи іншу потребу, коли емоційна спрямованість діяльності особистості зосереджена на певному об'єкті та складає потребу основ інтересів.

Мотив дає змогу знайти відповідь на запитання в чому саме інтерес сконцентрованості об'єкта? Відповідно до цього, формуються моральні переконання майбутніх психологів в основі яких різні мотиви спонукання (самоактуалізація чи розвиток себе, як спеціаліста тощо). Через мету відображається уявлення кінцевого результату діяльності.

Мета вищого рівня узагальнення полягає у розвитку моральних переконань майбутнього психолога так, як він створює абстрактну мету уявляючи певні принципи, ідеали, заради чого здійснюється цей процес [5]. Найвищий рівень займає мотиваційно-регулятивна системи моральних переконань психолога, адже саме вона тривалий час визначає поведінку, діяльність студентів, робить його життя усвідомленим, послідовним та визначає зміст його потреб, мотивів та інтересів. Потреба у самоактуалізації дає розуміння того, що особистість прагне розвинути та виявити свої можливості, реалізуватись та стати тим, ким вона сама хоче. Маслоу А. зазначає, що самоактуалізація – це рівень духовної реальності людини та являється універсальною життєво-духовною цінністю. Відповідно до цієї

теорії, люди, які досягають рівня самоактуалізації мають високі духовні цінності такі, як краса, доброта, істина, креативність, любов до життя, самодостатність, унікальність та справедливість.

Значимого впливу мають моральні переконання майбутніх психологів так, як проявляють стійкість особистісних уявлень про певні моральні цілі, ідеали, норми на які орієнтується особистість у своїй поведінці та чітко дотримується їх [5]. Вони дають людині впевненості у правильності власних вчинків та дій. Майбутній психолог досягає самоактуалізації тоді, коли усвідомлює власні моральні ідеали, як приклад бажаного морального розвитку, бо моральний ідеал виступає, як зразок еталону людини для самовдосконалення та містить у собі усі ті якості, які важливі та бажані для неї. Але, потреба у самоактуалізації поступається на другий план так, як у сучасних соціально-економічних умовах актуальності набувають потреби нижчих рівнів таких, як безпека та матеріальні потреби. Важливим завданням сучасного освітнього процесу є те, що потрібно розвивати високі моральні цінності та переконання у підростаючого покоління, адже будь-яке суспільно має потребу у духовних громадян, які вміють самостійно мислити та діяти задля блага середовища.

Когнітивний компонент [18], як один із важливих компонентів формування моральних переконань майбутніх психологів зорієнтований на уявленнях та знаннях людини власних моральних переконань та цінностей, їх раціональному та доцільному використанні. Когнітивний компонент полягає у тому, щоб людина володіла знаннями про цінності, ідеали суспільства, розуміла їх значення та знала сенс свого професійного розвитку. Основні елементи даного компоненту є загально суспільні знання та власні моральні цінності, сформовані моральні переконання та усвідомлення власного ідеалу моралі. При наявності таких знань та уявлень людина розуміє їх суть та обирає певну стратегію поведінки, адже якщо це свідоме наслідування, то і формується власна система цінностей, які глибоко усвідомлюються, вкорінюються в структурі та стають стійкими. Важливо, щоб молоді люди

мали змогу розмежовувати власні моральні переконання від загально суспільних, тим самим, розуміючи та характеризуючи власний ідеал моралі.

Поведінковий компонент моральних переконань [22] майбутніх психологів має на меті формування в особистості у проявах поведінки та у різних сферах життєдіяльності таких рис, як автономія, незалежність, свобода, здатність до саморозкриття, постійна робота над собою, пошук шляхів самовладання та самореалізація, здатність розуміти сенс життя та його цінністю за правилом «тут і тепер». Також вміння встановлювати щирі та гармонійні стосунки з людьми, віра у людей та сила людських можливостей та творче ставлення до життя. Важливим моментом є те, що моральні переконання майбутніх психологів доволі вкорінені в структурі особистості, тому особистість може не докладати великих вольових зусиль аби регулювати свою поведінку та дотримуватись їх. Мораль у вчинках людини присутня, бо це звичний спосіб моральних навичок поведінки. У даному компоненті варто відзначити важливу роль відповідальності, свободи від психологічних захистів, щирості тощо, які можуть відділяти людину від самої себе.

Рефлексивний компонент моральних переконань [12] майбутнього психолога передбачає те, що особистість здатна сама дистанціюватися від себе, проаналізувати власні вчинки, поведінку, думки не беручи до уваги емоційний фон та бажання, аналізування власних знань моралі, переконань, ідеалів тощо і, як наслідок цих умінь особистість підіймається на вищий щабель самоактуалізації та самовдосконалення. В основі моральних переконань та установках лежить моральна рефлексія. Зародки рефлексивності починаються ще у дошкільному віці, коли особистість засвоює загально суспільні моральні цінності, формується самооцінка, здатність розуміти свої почуття та почуття інших людей. Інтенсивного розвитку набуває цей компонент у юнацькому віці так, як відбуваються зміни у цінностях життя, з'являються нові погляди, переконання, оцінка, як наслідок впливу різних факторів суперечливого характеру (освіта, місце

проживання, знання у сфері політики, ЗМІ, групи спільнот, професійна зацікавленість, література та мистецтво, психологічні особливості особистості, самоосвіта). Юнаки обираючи професію зважають не лише на свої інтереси, а й на свої можливості та здібності, які співставляють із вимогами до професії та інтересом до різного характеру саморозвитку у психології. Моральні переконання найбільш ефективно формуються у студентському віці рефлексивним способом засвоєння так, як в основі лежить мисленнєвий процес та рефлексія, які передбачають аналіз, розсудливість, здатність до переосмислення, як професійного, так і власного вибору ціннісної системи, її сенсу та систему цінностей інших людей. За таких умов, юнаки набираються досвіду та знань щодо бажаного морального ідеалу та порівняння себе з іншими людьми.

Совість виступає моральною «суддею» рефлексії та дає змогу співвідносити поняття чесності, справедливості, відповідальності при цьому враховуючи почуття, честь, гідність, сором та вину [3]. Совість є особистісним утворенням та вищим духовним щаблем особистості, яка передбачає у собі дві складові: емоційна (почуття спільності, співпереживання та співстраждання) та когнітивна (осмислення моральних норм та аналіз власних вчинків).

Високого рівня розвитку набуває совість у юнацькому віці. Вона здатна дотримуватись моральних норм та правил поведінки на основі добровільного прийняття рішень, не змушуючи себе при цьому так, як сумлінність стає явною характеристикою особистості.

Окреслені компоненти моральних переживань майбутніх психологів тісно пов'язані між собою та утворюють незалежну систему ціннісних орієнтацій психолога. Сюди можна віднести: ціннісність професійної самореалізації, збереження власної індивідуальності, самоствердження, духовно-моральні цінності (незалежність, відповідальність, вміння відстоювати власну думку, свобода, автономність, саморозвиток, творчість). На основі ціннісних орієнтацій майбутніх психологів можна виокремити

моральні переконання діяльності психолога, які відображають своєрідність, багатогранність, різнобічність та індивідуальний стиль у роботі [11]:

- Моральні переконання в основі яких лежить екзистенційна потреба психолога у віднайденні сенсу життя (передбачає здатність психолога розуміти власний сенс професійної діяльності так, щоб реалізувати своє «Я»). У ці переконання входять: сенс професійної діяльності через призму життєдіяльності; присутність суспільної моралі у прийнятті нестандартних рішень; вільно приймати високо духовні рішення керуючись свободою дій; зовнішні обставини не впливають у діяннях, а лише керується нормами духовно-релігійної моралі; прояв у роботі з клієнтами таких якостей, як любов та надія; морально-ціннісний смисл у реальних подіях життя;

- Моральні переконання, які визначають професійну спрямованість психолога та її результативність (орієнтація на суспільство та загально суспільні цінності моралі в цілому до яких можна віднести: значущість професії у суспільстві, престиж професії, перспектива професійного зростання та суспільна значущість професії у реаліях сьогодення). Переконання якими керуються психологи: профілактична робота в основі якої лежать моральні якості клієнта, використання переконань, як необхідності дотримання моральних норм та правил поведінки у суспільстві, вміння підбирати методи та способи корекційної роботи опираючись на морально обґрунтовані методи та адекватні методи та прийоми психодіагностики особистості та групи, вміння свідомо оперувати власним емоційним фоном та думками у професійній діяльності, бути емоційно стабільним [9];

- Моральні переконання в основі яких лежить реалізація себе як особистості психолога (розкриття власної індивідуальності психолога, самовдосконалення, збагачення образу Я, розуміння та прагнення щодо незалежності та неповторності себе, як особистості психолога). Сюди входять такі переконання: розуміння своїх громадських прав та обов'язків, вміння захистити свою честь та гідність, змога проектувати розвиток власних

моральних якостей, здатність розуміти себе, свої власні позитивні та негативні особистісні якості, вміння осмислювати власну ціннісну сферу, розвивати спостережливість, уважність, сміливість, проникливість, чесність, принциповість до власних цінностей моралі, обороняти власні незалежні позиції моралі, переконання та ідеї, готовність розвивати спрямованість, яка буде спрямована на практичну реалізацію незалежних цінностей та установок моралі;

- Моральні переконання, які спрямовані на розвиток психолога, як професіонала (розвиток мотивації професійного зростання та мотивів професійної діяльності, розгортати спектр мотивів та цілей професійно спрямованих, самоосвіта та самовдосконалення). Це такі переконання, як: якості моралі, які дають можливість визнавати власні помилки та при цьому нести відповідальність за результат своєї професійної діяльності, цінність, яка дозволяє рефлексувати та самоаналізувати, вміння долати труднощі та володіти прийомами самовідновлення, знаходити шляхи професійно самовдосконалюватись, самоосвіта, наявні риси, які будуть слугувати вдосконаленню професійної компетентності особистості;

- Моральні переконання, які спрямовують психолога на клієнта (в основі спрямованості цінності клієнта, а не прийняті соціумом правила та норми, відповідно до цього клієнт щирий та відкритий під час психологічних зустрічей, толерантне та позитивне ставлення один до одного). Сюди відносять наступні переконання: вміння співпереживати, чуйність, відповідальність за життя клієнта, вміння співчувати, інтерес до клієнта та повага до нього, допомогти клієнту усвідомити свої проблеми та знайти найефективніші способи розв'язання цих проблем [8].

Підсумовуючи ми дійшли до висновку про те, що на основі проаналізованих теоретичних джерел існує модель розвитку моральних переконань психолога в основі якої лежать стійкі особистісні моральні цінності психологів: мотиваційно-потребовий компонент (потреба у розвитку себе, як професіонала, самореалізація, самоактуалізація, постійне

самовдосконалення, пізнання себе та світу загалом, ідентичність своє особистості), когнітивний компонент (формування моральних переконань майбутніх психологів зорієнтований на уявленнях та знаннях людини власних моральних переконань та цінностей, їх раціональному та доцільному використанні), поведінковий компонент (формування в особистості у проявах поведінки та у різних сферах життєдіяльності таких рис, як автономія, незалежність, свобода, здатність до саморозкриття, постійна робота над собою, пошук шляхів самовладання та самореалізація, здатність розуміти сенс життя та його цінністю за правилом «тут і тепер»), рефлексивний компонент (моральних переконань майбутнього психолога передбачає те, що особистість здатна сама дистанціюватися від себе, проаналізувати власні вчинки, поведінку, думки не беручи до уваги емоційний фон та бажання, аналізування власних знань моралі, переконань, ідеалів тощо і, як наслідок цих умінь особистість підіймається на вищий щабель самоактуалізації та самовдосконалення).

На основі ціннісних орієнтацій майбутніх психологів можна виокремити моральні переконання діяльності психолога, які відображають своєрідність, багатогранність, різнобічність та індивідуальний стиль у роботі: моральні переконання в основі яких лежить екзистенційна потреба психолога у віднайдені сенсу життя; моральні переконання, які визначають професійну спрямованість психолога та її результативність; моральні переконання в основі яких лежить реалізація себе як особистості психолога; моральні переконання, які спрямовані на розвиток психолога, як професіонала; моральні переконання, які спрямовують психолога на клієнта.

Висновок до розділу I

Проаналізували зміст та суть моральної свідомості, яка являється багатогранним поняттям та містить у собі наступні елементи: принципи, норми, розмежування та розуміння понять добра і зла, моральний та громадський ідеал, справедливість тощо. Всі ці елементи людина освоює та

формує у собі протягом життя здійснюючи взаємодію з соціальними інститутами та аналізуючи суспільний досвід вона має змогу формувати у собі базові погляди, ідеали, переконання та принципи

Охарактеризували роль та місце моральних переконань у професійній діяльності майбутнього психолога та дійшли до висновку про те, що на основі проаналізованих теоретичних джерел існує модель розвитку моральних переконань психолога в основі якої лежать стійкі особистісні моральні цінності психологів: мотиваційно-потребовий компонент (потреба у розвитку себе, як професіонала, самореалізація, самоактуалізація, постійне самовдосконалення, пізнання себе та світу загалом, ідентичність своє особистості), когнітивний компонент (формування моральних переконань майбутніх психологів зорієнтований на уявленнях та знаннях людини власних моральних переконань та цінностей, їх раціональному та доцільному використанні), поведінковий компонент (формування в особистості у проявах поведінки та у різних сферах життєдіяльності таких рис, як автономія, незалежність, свобода, здатність до саморозкриття, постійна робота над собою, пошук шляхів самовладання та самореалізація, здатність розуміти сенс життя та його цінністю за правилом «тут і тепер»), рефлексивний компонент (моральних переконань майбутнього психолога передбачає те, що особистість здатна сама дистанціюватися від себе, проаналізувати власні вчинки, поведінку, думки не беручи до уваги емоційний фон та бажання, аналізування власних знань моралі, переконань, ідеалів тощо і, як наслідок цих умінь особистість підіймається на вищий щабель самоактуалізації та самовдосконалення).

На основі ціннісних орієнтацій майбутніх психологів можна виокремити моральні переконання діяльності психолога, які відображають своєрідність, багатогранність, різнобічність та індивідуальний стиль у роботі: моральні переконання в основі яких лежить екзистенційна потреба психолога у віднайдені сенсу життя; моральні переконання, які визначають професійну спрямованість психолога та її результативність; моральні переконання в

основі яких лежить реалізація себе як особистості психолога; моральні переконання, які спрямовані на розвиток психолога, як професіонала; моральні переконання, які спрямовують психолога на клієнта.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ МОРАЛЬНИХ ПЕРЕКОНАНЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Характеристика вибірки і методів дослідження

У емпіричному дослідженні прийняли участь здобувачі вищої освіти навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки спеціальності 053 Психологія. Вибірка становила 50 респондентів.

Для реалізації емпіричного дослідження структури моральних переконань майбутніх психологів обрано наступні психодіагностичні методики:

1. Методика «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан»;
2. Методика «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова»;
3. Методика «Оцінка рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)».

Розглянемо більше детально характеристики методик:

1. Методика «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан» [31] метою якої є вивчення стійкості довіри людини до світу, інших

людей та до себе самої або, навпаки, руйнування цих поглядів під тягарем негативних життєвих подій.

Респонденту надається бланк із 32 твердженнями із такими варіантами відповідей: «зовсім не згоден (-на)», «не згоден (-на)», «не зовсім згоден (-на)», «радіше згоден (-на)», «згоден (-на)», «цілком згоден (-на)». Досліджуваний оцінює наскільки варіанти відповідей та позначає знаком «+» одну графу із тим твердженням, яке йому найбільше підходить.

Після того, як респондент відповів на усі твердження проводиться підрахунок балів, згідно ключа, які поділяються на вісім категорій переконань. Кожна шкала з восьми містить чотири твердження, які визначаються середнім арифметичним балом за відповідним твердженням. Оцінка тверджень із відповідною відповіддю оцінюється наступним чином: «зовсім не згоден (-на)» = 1, «не згоден (-на)» = 2, «не зовсім згоден (-на)» = 3, «радіше згоден (-на)» = 4, «згоден (-на)» = 5, «цілком згоден (-на)» = 6.

Дана методика містить у собі такі шкали та твердження, які входять до цієї шкали: прихильність світу (5, 9, 25, 30), доброта людей (2, 4, 12, 26), справедливість світу (1, 7, 14, 19), контрольованість світу (11, 20, 22, 29), випадковість як принцип розподілу подій, що відбуваються (3, 6, 15, 24), цінність власного «Я» (1, 8, 18, 28), ступінь самоконтролю (контроль над подіями, що відбуваються) (13, 17, 23, 27), ступінь удачі чи везіння (10, 16, 21, 32).

Після того, як здійснено підрахунок балів по шкалам, отримані первинні категорії переконань переводяться у три фундаментальні припущення:

1. Загальне уявлення щодо доброзичливості навколишнього світу (це сума балів середнього арифметичного за шкалами: «Прихильність світу» та «Доброта людей»);

2. Загальне уявлення про те, що світ має сенс (це сума балів середнього арифметичного за шкалами: «Справедливість світу», «Контрольованість світу» та реверсними значеннями шкал «Випадковість»);

3. Загальне уявлення про власну гідність (це сума балів середнього арифметичного за шкалами: «Ціннісність власного «Я», «Самоконтроль», «Везіння».

Показником у нормі вважаються показники за всіма шкалами вищі середнього, тобто не менше 3,5 балів, окрім шкали «Випадковість», має дорівнювати менше, ніж середній бал.

2. Методика «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова» [1] призначена для визначення змісту системи життєвих смислів особистості, тобто для виявлення того, які категорії життєвих смислів є значущими для людини та яке місце вони займають в її індивідуальній системі.

Досліджуваному пропонується список із 24 життєвих смислів на які може орієнтуватись людина у своєму житті. Завдання людини полягає у тому, щоб оцінити значущість кожного із цих тверджень для себе, визначити їх місце у ієрархії власних життєвих смислів, тобто провести ранжування цих тверджень за ступенем їхньої значущості (один з варіантів передбачає відбір спочатку 3 найбільш значущих тверджень (1-е місце), потім 3 наступних за значущістю (2-е місце) і так далі до 8-го місця). Кожне твердження слід починати із «Смисл мого життя полягає в тому...».

У процедурі обробки результатів визначається кожна категорія життєвих смислів в індивідуальній системі цінностей респондента. Високою особистісною значущістю вважається тоді, коли чим нижчий середній ранг категорії.

Дана методика містить у собі такі категорії життєвих смислів:

1. Альтруїстичні (допомога іншим людям, служіння загальному благу та доброта);
2. Екзистенційні (самопізнання, розуміння життя, свобода вибору, любов у всіх її проявах);
3. Гедоністичні (отримання задоволення від життя, насолода емоціями та почуттями, щастя);

4. Статусні (досягнення високого статусу в суспільстві, кар'єрі, успіх та визнання);

5. Комунікативні (спілкування з іншими людьми, відчуття потрібності та причетності);

6. Сімейні (турбота про сім'ю, життя заради близьких, передача кращого дітям);

7. Когнітивні (пізнання життя, розуміння світу та себе, пошук причини та сенсу);

8. Самореалізація (розкриття свого потенціалу, вдосконалення, реалізація можливостей).

3. Методика «Оцінка рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)» [1]. Респондента просять уважно прочитати дев'ять гіпотетичних дилем і дати відповідь на запропоновані запитання. Жодна дилема не містить абсолютно правильного, бездоганного рішення – будь-який варіант має свої плюси та мінуси. Моральні дилеми представляють проблемну ситуацію, а респондент має знайти вирішення та пам'ятати про те, що рішення при вирішенні дилем ведеться полемно, тобто питання про природу моральних дилем (наслідок непослідовності моральної теорії) або вираження суттєвих особливостей морального життя. Досліджуваний має звернути увагу на обґрунтування переваги своєї відповіді.

При інтерпретації результатів слід дотримуватись трьох основних рівнів розвитку моральних суджень за Л. Колбергом, а саме:

1. Преконвенційний (вчинки оцінюються головним чином за принципом вигоди та за їх фізичними наслідками. Добре те, що приносить задоволення (наприклад, схвалення); погано те, що завдає невдоволення (наприклад, покарання);

2. Конвенційний (моральні судження досягаються тоді, коли дитина приймає оцінки своєї референтної групи: сім'ї, класу, релігійної громади тощо. Моральні норми цієї групи засвоюються та дотримуються некритично, як істина в останній інстанції. Діючи відповідно до прийнятих групою

правил, стаєш «хорошим». Ці правила можуть бути загальними, як, наприклад, біблійні заповіді. Але вони не вироблені самою людиною в результаті її вільного вибору, а приймаються як зовнішні обмежувачі або як норма тієї спільності, з якою людина ідентифікує себе);

3. Постконвенціональний (рідко трапляється навіть у дорослих людей, але його досягнення можливе з появи гіпотетико-дедуктивного мислення (вища стадія розвитку інтелекту, по Ж. Піаже). Це рівень розвитку особистих моральних принципів, які можуть відрізнятися від норм референтної групи, але мають загальнолюдську широту і універсальність. На цій стадії йдеться про пошук загальних підстав моральності).

2.2. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження

За результатами методики «Оцінки рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)» отримано наступні результати (див. рис. 2.1.):

Високий рівень моральної свідомості виявлено у 15% студентів в основі цього рівня лежать міжособистісні відносини, як колективіський полюс культури українського суспільства. Респонденти у яких виявлено такий рівень моральної свідомості розглядають моральну поведінку, як щось більше, ніж звичайні домовленості. Такі студенти, вважають, що мають дотримуватись та жити відповідно до очікувань суспільства, сім'ї та поводить добре. Бути хорошим для них означає наявність позитивних мотивів та міжособистісні почуття такі, як довіра, любов, вміння співпереживати, турбота по відношенню до інших тощо. Така особистість здатна регулювати та контролювати свою поведінку через пізнання та розуміння своїх моральних та розумових сил. Свідомість дає розуміння

людині незалежно розвивати свої ідеї, цінності та норми, незалежно від соціальних інститутів.

Середній рівень представлено у 52% майбутніх психологів, які характеризуються, як особи, що підтримують існуючий суспільний лад: чемно підпорядковуються законам, проявляють повагу до влади, дотримуються та виконують свої обов'язки щодо підтримки існуючого суспільного устрою. Такі студенти забезпечують оптимальне самовираження, щодо своїх цінностей та уявлень про світ, але мають тяжіння до виміру індивідуалізму культури та виокремлюють свої моральні судження з точки зору повноцінного члена суспільства до якого вони належать, задовольняючи інтереси суспільства у цілому. Також для респондентів даного рівня важливо бути «хорошим», тобто мати правильні мотиви, пов'язані з турботою про інших та в основі ставлення до інших дотримуватись принципу «толерантності». Мотив їхньої поведінки закладений у тому, щоб бути людиною моралі у власних очах та очах інших для стереотипної підтримки.

Низький рівень моральної свідомості виявлено у 33% студентів. Такий рівень свідчить про те, що процес розуміння моралі ускладнений та не усвідомлюється в цілому. Такі особи часто дають неадекватні визначення, які суперечать нормам моралі, деколи поведінка може бути, навіть, аморальною. Егоїстичні у своїх моральних переконаннях та у поведінці, адже керується егоїстичними ціннісними орієнтаціями, потребами, намірами та бажанням. Сфера моралі не розвинута так, як не усвідомлюються когнітивні, мотиваційні та поведінкові можливості.

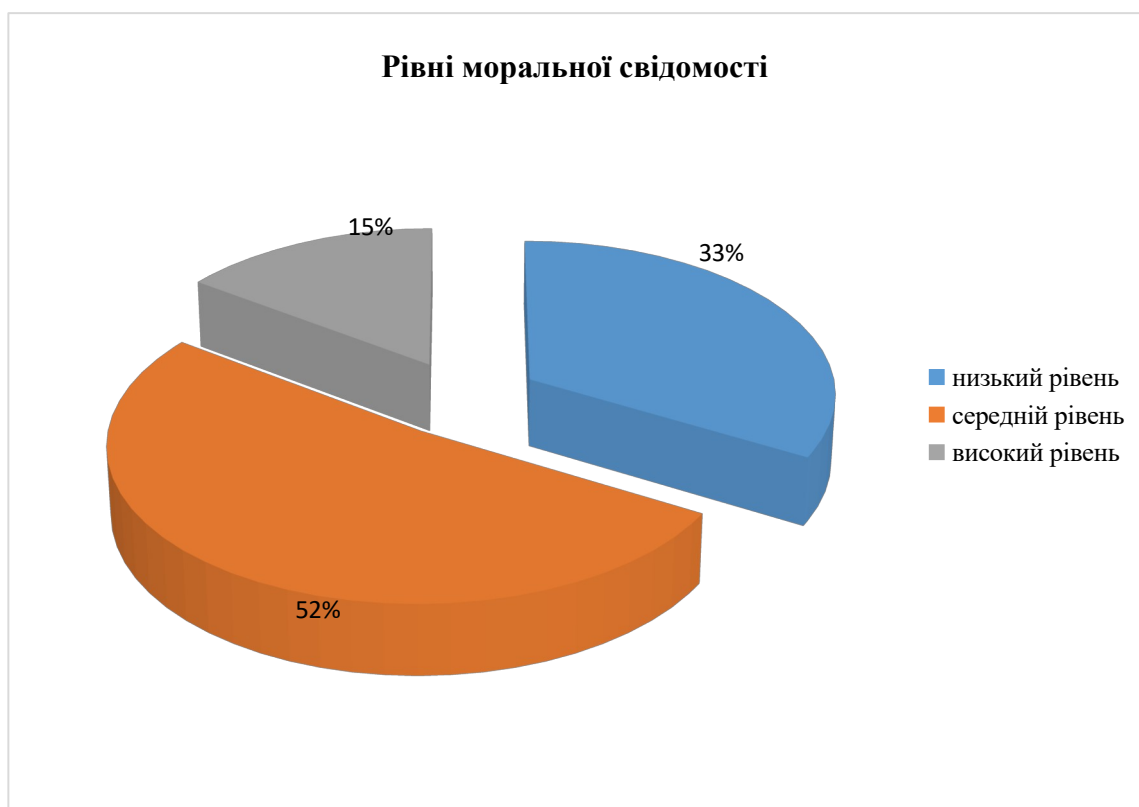

Рис. 2.1. Рівні моральної свідомості майбутніх психологів за результатами методики «Оцінка рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)»

Розглянемо результати методики «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан» у досліджуваних з низьким рівнем моральної свідомості (див. рис. 2.2.). У студентів із низьким рівнем моральної свідомості найбільш вираженими є контрольованість світу (15,5), ступінь удачі (14,7) та ступінь самоконтролю (14,1). Якщо розглядати даний показник в контексті моральної свідомості то, таким студентам може бути властива поведінка антиморальності, вони надіяться на везіння по життю і, навіть, коли діють поза межами моралі, вважають, що їх «пронесе» покарання за діяння чи порушення прав моралі. В основі моральної свідомості у таких студентів відсутні сталі норми, обов'язки чи права моралі.

Найменший показник, який виявлений у майбутніх психологів з низьким рівнем моральної свідомості це – доброта до людей (9,1), тобто це свідчить про те, що вчиняючи якісь проти моральні дії, вони не враховують почуття інших людей, яким можуть зашкодити та порушити їх моральність.

Рис. 2.2. Показники базових переконань у досліджуваних з низьким рівнем моральної свідомості за результатами методики «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан»

Розглядаючи показники базових переконань у майбутніх психологів з середнім рівнем моральної свідомості за результатами методики «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан» (див. рис. 2.3) виявлено найбільше такі показники: контрольованість світу (15,1), доброта людей (14,5) та прихильність світу (14,2). Це свідчить про те, що такі особи мають сталі моральні переконання та контролюють усе, що відбувається навколо них. Їм властиво думати про те, що у світі переважають більше хороші люди, ніж погані, відповідно у них не має причин їм не довіряти, а також те, що світ безпечний та має моральні переконання такі, які є зможуть порушити безпеку особистості.

У майбутніх психологів присутні такі моральні переконання про те, що світ доброзичливий, він не може завдати моральної шкоди, не порушить принципів та норм моралі, особистість, вважає, світ хорошим місцем для перебування, а людей, які знаходяться поруч – доброзичливими та чуйними. У таких осіб не було негативного досвіду зі сторони моральної небезпеки,

тому вони будують свої уявлення на прожитому досвіді та досвіді комунікації з людьми та подіями, які відбувались навколо.

Найнижчим показником у майбутніх психологів з середнім рівнем моральної свідомості виявлено випадковість, що відбувається (10,1), тобто такі студенти не вірять у випадковість, а більше схильні довіряти прожитому досвіду та конкретним обставинам, які можуть порушувати моральну свідомість.

Рис. 2.3. Показники базових переконань у досліджуваних з середнім рівнем моральної свідомості за результатами методики «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан»

Розглядаючи показники базових переконань у майбутніх психологів з високим рівнем моральної свідомості за результатами методики «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан» (див. рис. 2.4) представлено такі шкали: справедливість світу (16,1), контрольованість світу (15,9) та доброта людей (15,1). Студентам із даними показниками властиво віри в те, що існує розподіл хороших та поганих подій, які можуть відбуватись у принципах моралі, а також те, що кожен отримує те, чого заслуговує. Здійснюючи якість дії, які будуть суперечити законам моралі, людина однозначно понесе за це відповідальність та відповідь за них. Такі особи

переконані у тому, що контролюють усе, що відбувається та мають віру у те, що світ наповнений добрими людьми, яким можна довіряти та переймати від них моральні цінності та переконання.

Майбутні психологи з такими переконаннями вбачають тісний взаємозв'язок між вчинками та тим, що відбувається із людиною. Моральна, хороша та порядна людина заслуговує на приємні результати (винагорода) у своєму житті, а негативні події (покарання) мають спіткати морально зіпсованих людей.

Рис. 2.4. Показники базових переконань у досліджуваних з високим рівнем моральної свідомості за результатами методики «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан»

При аналізі результатів методики «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова» виявлено наступні результати (див. рис. 2.5): у студентів із низьким рівнем моральної свідомості виявлено найбільше статусний смисл (16,7) та смисл самореалізації (16,6), а найменше екзистенціальний смисл (12,1). Це свідчить про те, що такі особи у своїх моральних цінностях не переслідують вдосконалення, реалізації можливостей та не до кінця розкривають свій потенціал у досягнення вищих

матерій моралі, принципів та норм. Їм не потрібне визнання, як у суспільстві так і у колективі чи спільноті, у якій вони перебувають. Не задаються собі питаннями сенсу життя, самопізнання, свободи вибору у моралі життя. По відношенню до інших не проявляють любові та допомоги, як елементарних складових моральних переконань.

У майбутніх психологів середнього рівня моральної свідомості виявлено наступні показники життєвих смислів: самореалізація (16,9), альтруїстичні (16,3) та статусні (16,2) та найменше – сімейні (13,4) (див. рис. 2.5). Такі особи розкривають свій потенціал, вдосконалюються та реалізують свої можливості щодо моральних переконань. Вони приймають загально прийняті норми, принципи та правила, проте не зупиняються на цьому, а вдосконалюють свою систему моральних принципів. Такі особи, у своїй моралі, вбачають допомагати іншим, служити загальному благу та проявляти доброту до інших. Досягають високого статусу у суспільстві та кар'єрі. Також до вподоби визнання оточення та успіх, якого досягають завдяки своїм моральним поглядам. Проте так, як найменший показник у представників середнього рівня моральної свідомості набрав сімейний смисл, то окрім зосередженні на кар'єрному добробуті, варто звернути увагу на сім'ю, проявляючи турботу, передаючи власний досвід та любов.

У майбутніх психологів високого рівня моральної свідомості виявлено наступні показники життєвих смислів: самореалізація (15,9), екзистенційні (15,2), когнітивні (15,1) та найменше набрав – статусний смисл (10,5) (див. рис. 2.5). Таким студентам властиво пізнавати життя, розуміти світ та себе, шукати причини та сенс у моральних переконаннях. Вони не зупиняються на досягнутому та не слідує сталим нормам моралі, а навпаки, самопізнають нове, вдосконалюють здобуте, розкриваючи свій потенціал та реалізуючи свої можливості на повню. Чітко знають чого хочуть та прагнуть це реалізувати. Такі особи розуміють життя та можливі прояви моральних цінностей, поважають свободу вибору та проявляють любов у всіх її проявах. Проте, найменше набрав статусний показник життєвого смислу – це може

свідчити про те, у вищій щабелі моральних переконань у таких майбутніх психологів є не здобуття високого статусу в суспільстві чи кар'єрі, а вдосконалення своїх моральних переконань та їх дотримання не приносячи шкоду оточенню чи суспільству загалом.

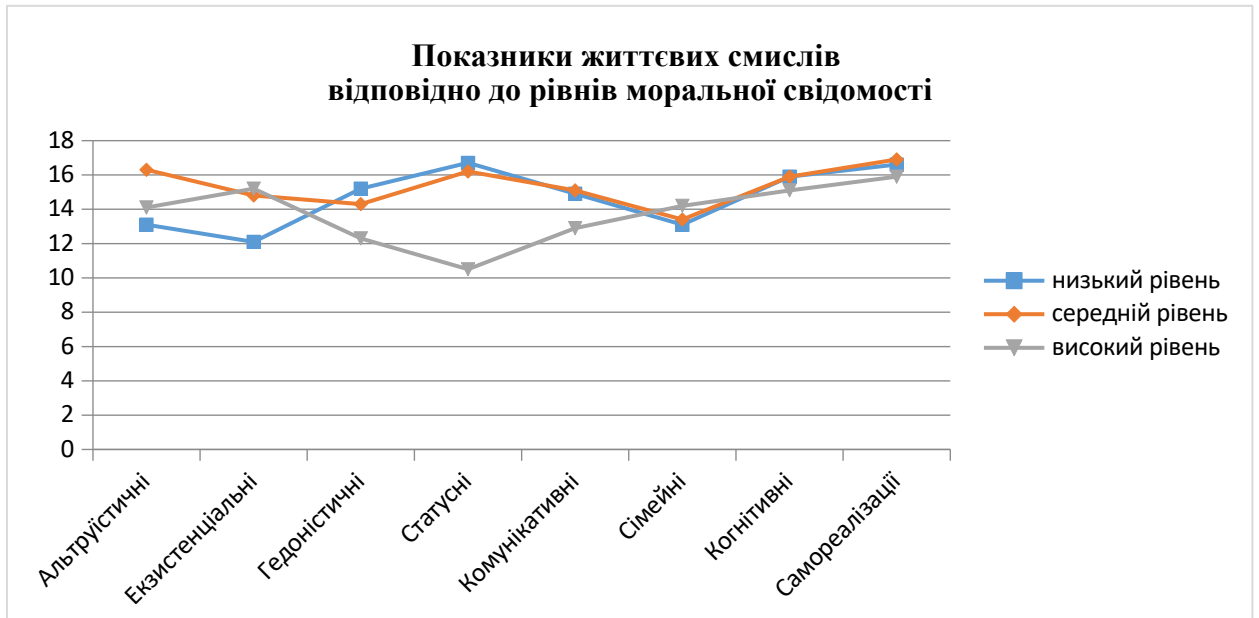

Рис. 2.5. Показники життєвих смислів відповідно до рівнів моральної свідомості за методикою «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова»

Таким чином, можна зробити висновок про те, що студентський вік являється доволі юним, відповідно моральні переживання ще набуваються та вдосконалюються, адже великого значення для зростання моральних переконань має і власний досвід майбутнього психолога, і його діяльність в ході навчання та поза межами навчального закладу. Тому ці якості вкладаються не тільки у моральні поняття, а й у моральні почуття, звички та інші допоміжні компоненти моральної поведінки. Те, як особистість студента знаходить вирішення моральних труднощів, так і система цінностей, якою ця особистість оперує при вирішенні цих проблем. Формування внутрішніх моральних переконань закладаються не, лише, загально прийнятими нормами та правилами моралі, а й розвитком інтелекту, волевих зусиль, емоцій та розвитку морального «Я», яке формується протягом усієї практичної діяльності психолога.

Висновок до розділу II

З метою детального дослідження психологічної структури моральних переконань майбутніх психологів здійснено емпіричне дослідження. Вибірка становила 50 здобувачі вищої освіти навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки спеціальності 053 Психологія. Для реалізації емпіричного дослідження структури моральних переконань майбутніх психологів обрано наступні психодіагностичні методики: Методика «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан»; Методика «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова»; Методика «Оцінка рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)».

За результатами методики «Оцінки рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)» отримано наступні результати: високий рівень моральної свідомості виявлено у 15% студентів; середній рівень представлено у 52% та низький рівень моральної свідомості виявлено у 33% студентів.

За результати методики «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан»: у досліджуваних з низьким рівнем моральної свідомості найбільш вираженими є контрольованість світу (15,5), ступінь удачі (14,7) та ступінь самоконтролю (14,1); з середнім рівнем моральної свідомості виявлено контрольованість світу (15,1), доброта людей (14,5) та прихильність світу (14,2); з високим рівнем моральної свідомості представлено такі шкали: справедливість світу (16,1), контрольованість світу (15,9) та доброта людей (15,1).

При аналізі результатів методики «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова» виявлено наступні результати: у студентів із низьким рівнем моральної свідомості виявлено найбільше статусний смисл (16,7) та смисл самореалізації (16,6), а найменше екзистенціальний смисл (12,1); з середнім рівнем моральної свідомості: самореалізація (16,9),

альтруїстичні (16,3) та статусні (16,2) та найменше – сімейні (13,4); у майбутніх психологів високого рівня моральної свідомості виявлено: самореалізація (15,9), екзистенційні (15,2), когнітивні (15,1) та найменше набрав – статусний смисл (10,5).

ВИСНОВКИ

Проаналізували зміст та суть моральної свідомості, яка являється багатогранним поняттям та містить у собі наступні елементи: принципи, норми, розмежування та розуміння понять добра і зла, моральний та громадський ідеал, справедливість тощо. Всі ці елементи людина освоює та формує у собі протягом життя здійснюючи взаємодію з соціальними

інститутами та аналізуючи суспільний досвід вона має змогу формувати у собі базові погляди, ідеали, переконання та принципи

Охарактеризували роль та місце моральних переконань у професійній діяльності майбутнього психолога та дійшли до висновку про те, що на основі проаналізованих теоретичних джерел існує модель розвитку моральних переконань психолога в основі якої лежать стійкі особистісні моральні цінності психологів: мотиваційно-потребовий компонент (потреба у розвитку себе, як професіонала, самореалізація, самоактуалізація, постійне самовдосконалення, пізнання себе та світу загалом, ідентичність своє особистості), когнітивний компонент (формування моральних переконань майбутніх психологів зорієнтований на уявленнях та знаннях людини власних моральних переконань та цінностей, їх раціональному та доцільному використанні), поведінковий компонент (формування в особистості у проявах поведінки та у різних сферах життєдіяльності таких рис, як автономія, незалежність, свобода, здатність до саморозкриття, постійна робота над собою, пошук шляхів самовладання та самореалізація, здатність розуміти сенс життя та його цінністю за правилом «тут і тепер»), рефлексивний компонент (моральних переконань майбутнього психолога передбачає те, що особистість здатна сама дистанціюватися від себе, проаналізувати власні вчинки, поведінку, думки не беручи до уваги емоційний фон та бажання, аналізування власних знань моралі, переконань, ідеалів тощо і, як наслідок цих умінь особистість підіймається на вищий щабель самоактуалізації та самовдосконалення).

На основі ціннісних орієнтацій майбутніх психологів можна виокремити моральні переконання діяльності психолога, які відображають своєрідність, багатогранність, різнобічність та індивідуальний стиль у роботі: моральні переконання в основі яких лежить екзистенційна потреба психолога у віднайдені сенсу життя; моральні переконання, які визначають професійну спрямованість психолога та її результативність; моральні переконання в основі яких лежить реалізація себе як особистості психолога; моральні

переконання, які спрямовані на розвиток психолога, як професіонала; моральні переконання, які спрямовують психолога на клієнта.

З метою детального дослідження психологічної структури моральних переконань майбутніх психологів здійснено емпіричне дослідження. Вибірка становила 50 здобувачі вищої освіти навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки спеціальності 053 Психологія. Для реалізації емпіричного дослідження структури моральних переконань майбутніх психологів обрано наступні психодіагностичні методики: Методика «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан»; Методика «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова»; Методика «Оцінка рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)».

За результатами методики «Оцінки рівня розвитку моральної самосвідомості (дилеми Л. Колберга)» отримано наступні результати: високий рівень моральної свідомості виявлено у 15% студентів; середній рівень представлено у 52% та низький рівень моральної свідомості виявлено у 33% студентів.

За результати методики «Вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульбан»: у досліджуваних з низьким рівнем моральної свідомості найбільш вираженими є контрольованість світу (15,5), ступінь удачі (14,7) та ступінь самоконтролю (14,1); з середнім рівнем моральної свідомості виявлено контрольованість світу (15,1), доброта людей (14,5) та прихильність світу (14,2); з високим рівнем моральної свідомості представлено такі шкали: справедливість світу (16,1), контрольованість світу (15,9) та доброта людей (15,1).

При аналізі результатів методики «Дослідження системи життєвих смислів В. Ю. Котлякова» виявлено наступні результати: у студентів із низьким рівнем моральної свідомості виявлено найбільше статусний смисл (16,7) та смисл самореалізації (16,6), а найменше екзистенціальний смисл (12,1); з середнім рівнем моральної свідомості: самореалізація (16,9),

альтруїстичні (16,3) та статусні (16,2) та найменше – сімейні (13,4); у майбутніх психологів високого рівня моральної свідомості виявлено: самореалізація (15,9), екзистенційні (15,2), когнітивні (15,1) та найменше набрав – статусний смисл (10,5).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що студентський вік являється доволі юним, відповідно моральні переживання ще набуваються та вдосконалюються, адже великого значення для зростання моральних переконань має і власний досвід майбутнього психолога, і його діяльність в ході навчання та поза межами навчального закладу. Тому ці якості вкладаються не тільки у моральні поняття, а й у моральні почуття, звички та інші допоміжні компоненти моральної поведінки. Те, як особистість студента знаходить вирішення моральних труднощів, так і система цінностей, якою ця особистість оперує при вирішенні цих проблем. Формування внутрішніх моральних переконань закладаються не, лише, загально прийнятими нормами та правилами моралі, а й розвитком інтелекту, вольових зусиль, емоцій та розвитку морального «Я», яке формується протягом усієї практичної діяльності психолога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баклицька О. П. Психодіагностика. Психологічний практикум: навч. посібн. Львів: СПОЛОМ, 2015. 464 с.
2. Бондар В. С. Особливості формування толерантності майбутніх психологів у вищих навчальних закладах: зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2015. № 11. С. 32-34.

3. Бугерко Я.М. Ціннісні виміри духовної культури студентської молоді. Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць К.-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Вип. 29. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. С. 93–104.
4. Васянович Г. П. Вибрані твори: у 7 т. Т. 3: Педагогічна етика: навчальний посібник / Г. Васянович. Львів: Норма, 2015. 420 с.
5. Волошина В.В. Психологічні технології підготовки майбутніх психологів. Монографія / В.В.Волошина. Вінниця: ТОВ «Нілан - ЛТД», 2015. 391 с.
6. Гірняк А. Поняттєво-категорійне поле і наукові підходи до розуміння взаємодії у психології. Психологія і суспільство. 2017. № 3. С. 112-126.
7. Гірняк А. Н. Психологія модульно-розвивальної взаємодії: монографія. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка». 2020. 326 с.
8. Гірняк А. Н. Психологічні засади модульно-розвивальної взаємодії учасників освітнього процесу: дис. д-ра психол. наук: 19.00.07. Тернопіль, 2021. 122-155 с.
9. Гріньова О.М. Психологія проектування особистістю життєвого шляху: юнацький вік. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2018. 461 с.
10. Грицюк І. М. Професія психолога як сфера соціальної реалізації особистості / І. М. Грицюк // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації. / Університет «Україна». Київ, 2014. № 4(37). С. 84–88.
11. Дубовик О. М. Соціально-психологічний тренінг у становленні професійно орієнтованих особистісних якостей майбутнього спеціального психолога. Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. № 3(79). С. 62 – 70.
12. Єрко А. І., Тимошук А. В. Особистісно - професійне становлення фахівців в умовах вищого навчального закладу. Молодий вчений. Психолого-педагогічні студії. 2017. № 12.1 (52.1). С. 64 – 67.
13. Єрмоленко А. О., Єрмоленко І.В. Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій особистості в сучасних умовах. Соціологічні науки. № 9 (49). 2017. С. 109-112.

14. Іващенко О. А. Моральні цінності психолога. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 1(1). С. 26-29.
15. Казар'ян П.А. Професійний розвиток майбутнього психолога. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. Т. 7. Екологічна психологія. Вип. 42.С.112-119.
16. Костюченко О. В. Ціннісні орієнтації як ресурс збереження життєстійкості особистості. Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості : Зб. наук. пр. за матеріалами III Міжнар. науково-практ. конф.(Херсон, 30 вересня–1 жовтня, 2021). Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С, 2021. с. 129-132.
17. Кретчак О. М. До проблеми етичного становлення особистості: психологічний аспект: [Електронний ресурс] / О.М. Кретчак. URL: <http://vuzlib.com/content/view/612/94/>
18. Крикля К. П. Психологічні особливості професійного становлення майбутнього психолога в умовах сучасного суспільства / К. П. Крикля // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна) Львів., 2012. Вип. 2. Ч. 1. С. 409-417.
19. Кульчицький В. Й. Роль виховання у формуванні моральної свідомості особистості / В. Й. Кульчицький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Тернопіль. 2015. С. 35-39
20. Липка А. Відповідальність особистості в контекстах життєвого шляху і соціального повсякдення: психологічний аспект. Психологія і суспільство. 2019. №1. С. 74-82.
21. Литвин А. Ф., Руденко Л. А. Напрями модернізації професійної підготовки майбутніх психологів. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи: зб. наук. праць. Київ–Львів–Бережани–Гомель, 2021. Вип. 8. С. 18–23.
22. Малихін А. Моральна свідомість особистості: сутність та структура. URL: http://bdpu.org/scientific_published/2005/Pedagogical_studios/9

23. Марценюк М. О., Завітаєва О. К. Система цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». Випуск 1 (5). 2017. С. 199-201.
24. Мищенко В. В., Кондратюк С. М. Формування ціннісно-сміслової сфери студентської молоді. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». №12. 2016. С. 148-151.
25. Москальова А. С. Методи психодіагностики в навчально-виховному процесі: навч. посіб. / А. С. Москальова, М. В. Москальов. Київ: УМО НАПН України. 2014. 360 с.
26. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність : навч. посіб., Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.
27. Патинок О.П. Становлення відповідальності як професійно значущої якості майбутнього фахівця соціальної сфери: психологічний аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка, Соціальна робота». 2016. Вип. 2(39). С. 176-135.
28. Сосніхіна С. Є. Психологічні засади формування та розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка. Проблеми сучасної психології. 2017. Випуск 36. С. 340-350.
29. Танасійчук О.М. Психологічний аналіз особливостей професійного ставлення психологів на етапі професійної майстерності. Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості: зб. наук. пр. за матеріалами III Міжнар. науково-практ. конф. (Херсон, 30 вересня–1 жовтня, 2021). Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С, 2021. с. 291–294.
30. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль, 2017. 508 с.

31. Чайка Г. В. Український переклад методики вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульман. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. 2024 Т. 35 (74). № 2. С. 18–24.

32. Чуйко О. М. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності студента-психолога / О. М. Чуйко, Х. Я. Червак // зб. наук. праць: психологія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім.В. Стефаника», 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 164–173.

33. Шевцова О.М., Сорокіна О.А. Рефлексія у структурі професійного самовизначення майбутніх психологів. Теорія і практика сучасної психології. 2019. с. 118-122.

34. Юзюк В. В., Бабатіна С. І. Теоретичне Аналізування конструкту «Особистісна ефективність». Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості: зб. наук. пр. за матеріалами III Міжнар. науково-практ. конф. (Херсон, 30 вересня–1 жовтня, 2021). Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С, 2021. с. 330-332.

35. Яворська-Ветрова І. В. Види спрямованості особистості: аналіз особливостей. Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості: Зб. наук. пр. за матеріалами III Міжнар. науково-практ. конф. (Херсон, 30 вересня 1 жовтня, 2021). Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С, 2021. с. 339-342.